

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Ю.А. Дорохіна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Обов'язковою складовою аналізу складу злочину є його суб'єктивна сторона. У теорії кримінального права її визначають зазвичай як внутрішню сторону загального небезпечного посягання. Як зазначає Д.І. Дубровський, суб'єктивна реальність є проекцією в майбутнє і тому своєю основою підлягає опису категоріями психології [1, с. 107-108].

Прийнятий у кримінальному праві поділ ознак злочину на внутрішні та зовнішні продиктований у першу чергу практичними, утилітарними міркуваннями, а не моментом виявлення «сутності – несутності» діяння [2, с. 6]. Хоча питання про сутність досліджуваного явища в будь-якій науці (і кримінальне право не є виключенням) ніколи не знімається. Виокремлення зовнішнього та внутрішнього пов'язано, головним чином, із необхідністю впорядковувати процес кваліфікації злочину в найбільш логічну послідовність дій. Злочин розглядається із внутрішнього боку, особливо з точки зору спричинених ним наслідків. Останні й слугують, як правило, безперечним доказом його вчинення. Звідси і виникає необхідність у з'ясуванні на первинному етапі аналізу складу злочину саме його внутрішніх, суб'єктивних ознак.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проведене дослідження ґрунтується на працях Ю.В. Александрова, П.П. Андрушка, В.І. Антипова, Х.Х. Абсарова, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, Ф.Д. Гребенкіна, В.М. Кудрявцева, П.М. Левіна, О.П. Литвина, В.К. Матвійчука, П.С. Матишевського, М.І. Мельника, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, Г.В. Тимейка та ін. Однак, актуальність порушеної проблематики полягає в необхідності продовжити дослідження загальнотеоретичних положень вчення про суб'єктивну сторону складу злочину.

Мета статті – критично проаналізувати здобутки попередніх науковців і на цій основі продовжити розробку понятійного апарату вчення про суб'єктивну сторону злочинів проти власності.

Основні результати дослідження. Суб'єктивна сторона має вирішальне значення для кваліфікації злочинів проти власності. Суб'єктивну сторону злочину зазвичай визначають як психічну діяльність, безпосередньо пов'язану із вчиненням злочину [3, с. 99]. Таке визначення не можна визнати точним. Воно

не повною мірою враховує складний взаємозв'язок об'єктивного і суб'єктивного, рівень їх розмежування при оцінці як індивідуальної поведінки, так і ознак складу злочину [2, с. 76].

Суб'єктивна сторона складу злочину – психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння та його наслідків, що виражаються в формі умислу або необережності, мотивів і мети злочину [4, с. 115]. Таким чином, однією і тією ж формою психічного ставлення позначається і частина, і ціле – суб'єктивна сторона і вина. Це, на думку В.К. Матвійчука, призводить до стирання межі між ними [5, с. 288].

На думку деяких науковців, суб'єктивна сторона складу злочину – це психічне ставлення особи до вчиненого ним суспільно небезпечного діяння та його наслідків характеризується виною, мотивом і метою злочину [6, с. 161]. Проте і таке визначення критикується, оскільки психічне ставлення суб'єкта до діяння та наслідків являє собою вину в формі умислу або необережності, а вся суб'єктивна сторона включає в себе не лише названі, але й інші компоненти, зокрема, емоції, що проявляються в злочинній поведінці [5, с. 289].

Деякі автори зазначають, що суб'єктивна сторона складу злочину та її ознаки являють собою юридичне визначення, і що як будь-яке визначення воно не відображає повністю всього змісту предмета, що визначається, – суб'єктивною стороною самого злочину. Ознаки суб'єктивної сторони дають критерій для встановлення вини суб'єкта у вчиненому злочині. Їх обсяг і характер визначаються як ознаками умислу і необережності, так і ознаками відповідного складу злочину, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу. П.С. Дагель вказує, що обсяг і зміст вини, яких потребують кожний склад злочину, можна встановити лише на підставі аналізу як суб'єктивних, так і об'єктивних ознак [7, с. 11].

Отже, розділяти об'єктивне і суб'єктивне (індивідуальне) необхідно лише по відношенню до свідомості особи, яка вчиняє злочин (об'єктивне), або до зовнішньої сторони його діяння (суб'єктивне). Тому свідомість інших осіб, причетних до вчинення злочину, виявиться у сфері об'єктивного як того, що знаходиться за межами свідомості злочинця. Формула «психічна діяльність, безпосередньо пов'язана із вчиненням злочину» охоплює і свідомість осіб, які не є суб'єктами злочину, але задіяні в механізмі його здійснення (наприклад, потерпілих, осіб, що виконують наказ, незаконність якого очевидна), оскільки психічна діяльність цих осіб також має безпосереднє відношення до досконалого злочину.

Таким чином, вбачається за доцільне, суб'єктивну сторону визначити як психічну діяльність особи, яка вчиняє злочин, що безпосередньо відноситься до ознак його складу.

При такому розумінні суб'єктивна сторона – інструмент для встановлення і розкриття вини, і будь-яких відмінностей між цими поняттями не існує. Але ж суть полягає в іншому: оскільки злочин – вольовий акт людської поведінки, тут наявні всі його компоненти – інтелектуальні, вольові й емоційні. Суб'єктивна сторона являє собою систему вказаних компонентів (частин), що взаємопов'язані між собою і визначають один одного. Тому доцільно гово-

рити про те, що суб'єктивна сторона охоплює всю психічну діяльність суб'єкта при вчиненні злочину. З цим погоджуються і деякі криміналісти, вказуючи, що інтелектуальні, вольові і емоційні процеси в психічній діяльності суб'єкта протікають у повній єдності і взаємообумовленості [8, с. 227-228]. Це єдиний і в той же час різний за змістом процес, який відбувається в людській психіці.

При розгляді суб'єктивної сторони злочину взагалі, і діяння, що стосується злочинів проти власності, зокрема, не можна забувати й про те, що правозастосування базується на ретроспективному аналізі поведінки особи, яка вчинила злочин. І тому всі інші міркування про винність дії чи бездіяльності особи, що входять до складу злочину, досить умовні, являють собою побудову психологічної моделі даного діяння, вчиненого в минулому. Більше того, стосовно досліджуваних злочинів мається на увазі дещо інше, ніж звичайний окремий вольовий акт. Як окремий злочин у кримінально-правовому значенні мають на увазі не лише одну дію, але і дві дії, їх серію, систему, поведінку особи. Отже, саме така поведінка для особи виявляється привабливою і доцільною в даний момент, і вона у певній ситуації приймає відповідне рішення.

Характеризуючи суб'єктивну сторону злочину, як психічну діяльність, ми тим самим позначаємо її в найзагальнішому вигляді, вказуючи на те, що вона є психічним процесом. Проте її зміст у психологічному аспекті неоднорідний. Більшість криміналістів, ґрунтуючись на даних психологічної науки, виділяють у структурі суб'єктивної сторони злочину такі компоненти, як вина, мотив, мета і емоції. У той же час у науці кримінального права існує й інша думка, згідно з якою зміст суб'єктивної сторони утворює вина, тобто вина отожднюється з суб'єктивною стороною, а мотив, мета й емоції є елементами вини.

Прибічники відриву вини від мотиву, мети і емоцій висувають проти іншої концепції низку наступних заперечень [9, с. 7-8]. Мотив, мета, емоції не є елементами вини, але значення їх інше. З традиційної точки зору встановлення вказаних ознак є обов'язковим, якщо вони передбачені в законі або в ньому їх мають на увазі, в інших випадках їх можна ігнорувати. Зазначений підхід призводить до помилкових висновків. Стосовно конкретного злочину всі ознаки потрібні, але самостійного кримінально-правового значення мотив, мета, емоції набувають не завжди, і в цьому виявляється їх факультативність.

Також у юридичній літературі точиться дискусія, якою саме теорією вини слід користуватись – нормативною чи оціночною [10, с. 8-9; 11, с. 380]. Можна погодитись з думкою, яка зустрічається в юридичній літературі, що є недосконалою і сама законодавча конструкція вини, яка не відповідає в повній мірі сучасним уявленням про суб'єктивні процеси в свідомості суб'єкта при вчиненні ним злочинних діянь, також даним психологічної науки [12, с. 68]. Деякі науковці вказують, що в кримінальному законодавстві повинна знайти місце як подвійна, так і змішана форма вини, яка має місце в конкретних складах злочинів і не знайшла місце в статтях Загальної частини Кримінального кодексу України [5, с. 290]. Термін «подвійна» форма вини означає альтернативу, наприклад, забруднення водних об'єктів може бути вчинено умисно або з необережності, що підтверджується тлумаченням терміну «двойственный»,

що схиляється і в один, і в другий бік; суперечливий; двоєке відношення до чого-небудь. Термін «змішана» форма вини означає утворюватись шляхом змішання чого-небудь, складена із різнорідних частин [13, с. 600], тобто одночасне існування у складі злочину двох форм вини.

Крім того, в юридичній літературі, як ми вже відмічали, йде полеміка: яка ж теорія вини більш сприйнятлива для кримінального права – оціночна (нормативна) чи психологічна. Одні автори є прихильниками чисто психологічної теорії вини [8, с. 281]. Другі заперечують повністю психологічну теорію, схиляючись до оціночної (нормативної) теорії вини [14, с. 40-44]. В.В. Луньов зазначає, що кримінально-правова наука, кримінальне законодавство і судова практика не відмовились від оціночних елементів винності, що до цього часу вина розглядається не тільки як психологічна, але й соціально-політична категорія; оціночно презумуючи деякі вольові та інтелектуальні моменти вини; на підставі оціночних суджень «не передбачив, але повинен був і передбачити» формулюється кримінальна відповідальність за злочинну недбалість [15, с. 56]. Тому в юридичній науці і законодавстві неможливе лише звернення до формальних (психологічних) визначень вини. Законодавець звертається до розумного поєднання двох теорій вини.

Умисел у кримінальному праві за традицією розглядають як одну з форм вини. Законодавча характеристика умислу включає усвідомлення небезпеки діяння, передбачення можливості або неминучості настання суспільно небезпечних наслідків, їх бажання або допущення.

Корінь слова «умисел» вказує на мислення, тобто в основі наміру лежить мислення. Свідомість ества поступка виникає як результат мислення. Мислення ж завжди протікає у формі думки і прийняття на його основі виводу, рішення. Таким чином, юридична характеристика умислу наводить нас до його формальнологічної природи. Всі елементи умислу поділяються на інтелектуальні та вольові. До перших відносять усвідомлення небезпеки діяння і передбачення наслідків, до других — бажання і допущення.

Важливе юридичне значення має проникнення в сутність суб'єктивної сторони складу злочину і психологічного змісту всіх складових компонентів. Загальна теорія кримінального права, розкриваючи принцип вини і відповідальності, ніколи не стояла осторонь від її психології. Але звичайно, психологія тут використовується як засіб пояснення окремих понять і категорій, а не розкриття справжнього змісту досліджуваних явищ, що ними позначаються. Такий підхід, очевидно, відображує догматичну обмеженість даної науки й ігнорування необхідності інтеграції знань [5, с. 290].

Звичайно, існують відмінності в психологічному та юридичному розумінні злочину і його складових частин, а також певні межі достатності у вивченні тих чи інших явищ та процесів конкретною наукою для забезпечення практики. Саме тут можна побачити деякі відмінності. Звичайно, криміналістів права цікавить передусім питання чи міститься у вчиненому склад злочину, форма вини суб'єкта, мотиви вчиненого тощо. Проте не можна забувати й про зв'язок кримінального права і так званого доказового права, що фактично досліджують один й той же предмет — злочин. Якщо нічого не доведено про-

цесуально, то ніщо не кваліфікується і матеріально. Обсяг і межі практичного дослідження злочинного діяння завжди значно ширші, ніж про це зазначається в кримінальному законі, ставить більш жорсткі вимоги до встановлення і доведення його психологічних компонентів. Мотив завжди має бути вказаний у вирокі. Слід також зазначити, що в кримінально-процесуальному законі немає вказівки на мету злочину як обставини, що підлягає доведенню. Проте потреба встановлення мети витікає з вольового змісту злочинної поведінки суб'єкта — з того, що суб'єктивним причинам дії у вигляді його мотиву завжди відповідає мета самих дій.

Таким чином, маючи певні теоретичні напрацювання щодо суб'єктивної сторони складу злочину і певні погляди щодо її складових, перейдемо безпосередньо до визначення суб'єктивної сторони злочинів проти власності.

З урахуванням способу вчинення, а також мотиву і мети всі злочини проти власності традиційно розподіляються на групи [16]:

1. Розкрадання чужого майна (грошей, цінностей). Такими є: крадіжки (ст. 185 КК), грабежі (ст. 186 КК), шахрайство (ст. 190 КК), вимагання (ст. 189 КК), привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК), викрадення шляхом демонтажу та іншим способом електричних мереж, кабельних ліній зв'язку та їх обладнання (ст. 188 КК).

Суб'єктивна сторона злочинів зазначеної групи (викрадення, привласнення, розтрата, вимагання майна, заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовою особою своїм службовим становищем) характеризується прямим умислом і корисливою метою. Особливістю суб'єктивної сторони шахрайства є те, що шахрай усвідомлює уявну добровільність потерпілого щодо передачі йому майна чи права на нього і бажає скористатися цим для одержання чужого майна чи права на нього. Ці злочини є найбільш небезпечними, оскільки вони полягають у протиправному безоплатному вилученні чужого майна і оберненні на користь винної особи або інших осіб, що завдає шкоди власникові чи іншому володільцеві цього майна.

2. Спричинення власникові майнової шкоди. Це також корисливі посягання на власність, але вони не мають ознак розкрадання, — спричинення майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК), привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї (ст. 193 КК).

Тут суб'єктивна сторона злочинів другої групи (заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою, привласнення особою знайденого чужого майна, що випадково опинилося в неї, придбання, отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного злочинним шляхом) також характеризується прямим умислом і, як правило, корисливим мотивом. Корисливий мотив при вчиненні цих злочинів полягає у прагненні винного обернути чуже чи нічийне майно на свою користь чи іншої особи користь або отримати майнову вигоду без обернення чужого майна на свою користь. У результаті протиправного вилучення чи заволодіння чужим майном або обернення на свою користь нічийного майна винний або інші особи одержу-

ють фактичну можливість володіти, користуватися чи розпоряджатися таким майном як власним, а власник цього майна такої можливості позбавляється.

3. Некорисливі посягання на власність. До них належать умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК), погроза знищення майна (ст. 195 КК), необережне знищення чи ушкодження майна (ст. 196 КК), порушення обов'язків по охороні майна (ст. 197 КК), придбання чи збут майна, свідомо добутого злочинним шляхом (ст. 198 КК).

Злочини, які становлять зазначену групу, з суб'єктивної сторони характеризуються умисною (умисне знищення або пошкодження майна, погроза знищення майна) або необережною (необережне знищення або пошкодження майна, порушення обов'язків щодо охорони майна) формами вини.

Висновки. Підсумовуючи та узагальнюючи досліджений матеріал, на нашу думку, логічним визначення поняття суб'єктивної сторони складу злочину проти власності, яке у повному обсязі відображатиме її реальний зміст, буде таке: суб'єктивна сторона злочинів проти власності – це психічна діяльність особи, яка вчиняє злочин проти власності, що безпосередньо відноситься до ознак його складу.

Суб'єктивна сторона злочинів проти власності характеризується умисною формою вини, частіше за все з прямим умислом (усі форми та види розкрадання, розбій, здирництво, завдання майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою, угон). З прямим і непрямим умислом може бути вчинено умисне знищення чи пошкодження майна. Для багатьох складів злочинів обов'язковою є корислива мета.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Дубровский Д.И.* Проблема идеального. – М., 1983.
2. *Плотников А.И.* Объективное и субъективное в преступлении: Монография. – Москва : Проспект, 2011. – 240 с.
3. Уголовное право России. Общая часть: Учебник. – М., 1998.
4. Уголовное право УССР: Общая часть: Учебник для студ. юр. вузов и фак. / Под ред. В.В. Сташиса, А.Ш. Якупова. – К. : Вища школа, 1984. – 383 с.
5. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія. – К. : Азімут-Україна, 2005. – 464 с.
6. Уголовное право УССР на современном этапе. Часть общая. – К. : Вища школа, 1985. – 448 с.
7. *Дагель П.С., Михеев Р.В.* Установление субъективной стороны преступления. – Владивосток : Изд-во ДВГУ, 1972. – 36 с.
8. *Брайнин Я.М.* Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве. – М. : Госюриздат, 1963. – 281 с.
9. *Рарог А.И.* Общая теория вины в уголовном праве. – М., 1980.
10. *Утевский Б.С.* Вина в советском уголовном праве. – М. : Госюриздат, 1950. – 320 с.
11. *Таганцев В.С.* Русское уголовное право: Лекции. Часть общая: В 2 т. – Т. 1. – М. : Наука, 1994. – 380 с.

12. *Келина С.Г.* Некоторые направления совершенствования уголовного законодательства // Сов.гос. и право. – 1987. – №5. – С. 68-70.

13. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка: Ок. 5700 слов. – 19 изд., испр. – М.: Рус.яз., 1987. – 846 с.

14. *Лясс Н.В.* Нормативная теория в современном буржуазном уголовном праве. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1963. – 70 с.

15. *Лунев В.В.* Предпосылки объективного вменения и принцип виновной ответственности // Сов.гос. и право. – 1972. – С. 54-57.

16. Профілактика злочинів: Підручник / О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Ф. Гада та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.М. Джужі. – К.: Атіка, 2011. – 720 с.

Дорохіна Ю.А. Суб'єктивна сторона злочинів проти власності

Стаття присвячена уточненню деяких загальнотеоретичних уявлень вчення про суб'єктивну сторону злочину проти власності, в напрямку подальшого розвитку його понятійного апарату. Звертається увага на органічний зв'язок суб'єктивної сторони злочину з іншими елементами складу злочину, пропонується авторське визначення поняття суб'єктивної сторони злочину проти власності.

Ключові слова: злочин проти власності, внутрішня сторона злочину, суб'єктивна сторона складу злочину.

Дорохина Ю.А. Субъективная сторона преступлений против собственности

Статья посвящена уточнению некоторых общетеоретических представлений учения о субъективной стороне преступления против собственности, в направлении последующего развития его понятийного аппарата. Обращается внимание на органическую связь субъективной стороны преступления с другими элементами состава преступления, предлагается авторское определение понятия субъективной стороны преступления против собственности.

Ключевые слова: преступление против собственности, внутренняя сторона преступления, субъективная сторона состава преступления.

Dorokhina Yu.A. Subjective side of crimes against property

The article is devoted to clarification of some general theoretic presentations of studies about the subjective side of crime against property, in direction of subsequent development him concept vehicle. Attention applies on organic connection of subjective side of crime with other elements of corpus delict, author determination of concept of subjective side of crime is offered against property.

Keywords: crime against property, internal side of crime, subjective side of corpus delict.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2014.